

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 330.366:65.01

Т.А. Д'якова

СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено сутність та складові елементи економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, проведено класифікацію економічної стійкості. Обґрунтовано авторське визначення економічної стійкості, що враховує чинники макро, мезо та мікрорівня.

Постановка проблеми. Проблемам стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах економічна література приділяє велику увагу. Масштаби залежності аграрного виробництва від зовнішніх факторів економічного розвитку як у технічному забезпеченні, так і у забезпеченні продовольчої безпеки держави висувають проблему на перший план. У зв'язку з цим виникає необхідність корегування аграрної політики на всіх рівнях управління, прийняття невідкладних заходів з вибору стратегії економічного зростання галузі та окремих господарських суб'єктів, вибору форм і способів раціонального господарювання виробників аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи економічної стійкості аграрних підприємств в умовах ринку обґрунтовані в працях таких зарубіжних учених, як: Ю. Брігхем, Р. Брейли, Б. Єфимов, А. Нельсон, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, Й. Шумпетер, Е. Стоянова, Дж. К. Ван Хорн, Е. Хелферт та вітчизняних учених, зокрема: В. Андрійчук, В. Амбросов, Л. Анічин, П. Гайдуцький, С. Іванюта, М. Корецький, М. Кропивко, І. Лукінов, П. Макаренко, М. Малік, Л. Мельник, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Незважаючи на проведені дослідження, окремі проблеми потребують подальшого опрацювання. Так, недостатньо вивченими залишаються питання управління економічною стійкістю сільськогосподарських підприємств, потребують нових методологічних підходів оцінювання економічної стійкості та подальше обґрунтування напрямів підвищення економічної стійкості аграрних підприємств з урахуванням вступу України до СОТ.

Метою статті є дослідження сутності стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств та виділення економічної складової у вигляді економічної стійкості, а також класифікація за основними ознаками економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Використання системного методу у дослідженні сутності стійкості суб'єктів господарювання передбачає її класифікацію та характеристику кожної таксономічної одиниці. В економічній літературі характеристиці окремих видів стійкості підприємств приділено велику увагу. П. Буніч розрізняє три види стійкості: зовнішню, внутрішню та успадковану. Зовнішня стійкість досягається державним впливом, факторами зовнішнього середовища (ринковими, географічними). Внутрішня стійкість досягається за рахунок своєчасного та адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища. Успадкована стійкість досягається за рахунок «успадкованого управління», яке склалось в процесі розвитку підприємства. Зовнішня стійкість організації залежить від макроекономічних умов, від рівня державного регулювання розвитку галузі. Внутрішня стійкість залежить від рівня саморегуляції організації. Саморегуляція системи полягає в тому, що в ній при будь-якій взаємодії з зовнішніми силами (попит на продукцію, сприятливі або несприятливі кліматичні умови, зміна податкового законодавства тощо), що руйнують її відносно

рівновагу, розгортаються процеси, які спрямовані на збереження цієї рівноваги. З функціональної точки зору це означає, що при внутрішньому або зовнішньому впливі на систему, деякі її підсистеми або елементи набувають дисфункціональні властивості. Звідси випливає, що загальним механізмом регуляції стійкості системи є безперервний процес нейтралізації дисфункцій. У зв'язку з цим потребує уточнення об'єкт та суб'єкт впливу, інструменти регуляції, які сприяють збереженню стійкості виробничої системи [12].

Л.Г. Гіляровська та А.А. Вехорева виділяють п'ять видів стійкості: зовнішня, внутрішня, успадкована, загальна та фінансова. На думку цих науковців, зовнішня стійкість обумовлена стабільністю економічного середовища, вона досягається відповідною системою управління в масштабах всієї країни [3]. Внутрішня стійкість – це такий стан організації, її трансформації при яких забезпечується стабільно високий результат її функціонування. Внутрішня стійкість – це результат адаптації виробничої системи до змін в економічному середовищі. Успадкована стійкість є результатом успадкованого запасу фінансової міцності підприємства, сформованого за попередні роки. Загальна стійкість відображає ефективність інвестиційних проектів, рівень матеріально-технічної оснащеності, організації виробництва, праці, управління та постійний приплив грошових коштів, що забезпечує безперервність всіх господарських процесів. Наведена класифікація дещо розширена в порівнянні з попередньою, проте обидві дозволяють проводити лише діагностику стійкості організації, але не передбачають управління з приводу відновлення та збереження економічної стійкості господарюючих суб'єктів.

Уточнення об'єктів, що підлягають регулюванню та суб'єктів, що здійснюють це регулювання, процесів регулювання передбачають більш чітке визначення видів та підвидів стійкості. Перелік таксономічних одиниць стійкості, на нашу думку, більш точно спостерігається у визначенні А.Б. Олейника [11]. На думку якого, економічна стійкість – це сукупність властивостей, найважливіших складових елементів суб'єкта підприємництва: виробничої діяльності, організаційної роботи, фінансово-грошового обігу, ресурсного забезпечення, кадрового та інтелектуального потенціалів, яка визначає відношення суб'єкта підприємницької діяльності до складного зовнішнього середовища і дозволяє створювати динамічно рівноважну цілісну систему, що самостійно визначає цілеспрямований рух в теперішньому та прогнозованому майбутньому. Погодимось із науковцем в тому, що регулюванню підлягають три важливі напрями: організаційна стійкість, виробнича та фінансова.

М.С. Кроленко визначає види економічної стійкості з погляду системи показників залежно від факторів впливу. Стосовно складових виробничо-економічного потенціалу автор розподіляє стійкість на: стійкість ціни в частині покриття витрат виробництва, виробнича стійкість у частині використання матеріально-технічних і трудових ресурсів типу «потужність», фінансова стійкість у частині одержання та використання грошових активів підприємства. Також даний науковець розподіляє економічну стійкість стосовно етапів життєвого циклу підприємства на: стійкість, намічувана на момент створення підприємства, стійкість надбана в процесі функціонування підприємства. Остання класифікація, яку визначає автор, стосується різних видів ринку: стійкість на ринку продукції, робіт і послуг, стійкість на ринку засобів виробництва, стійкість на фондовому ринку, стійкість на ринку коштів [12]. Проте, судячи зі статті, метою автора є розподіл на види економічної стійкості для формування системи показників стійкості. Ми поділяємо думку автора, адже для розроблення механізму забезпечення економічної стійкості необхідна саме чітка класифікація видів економічної стійкості. Класифікація М. С. Кроленко потребує уточнення.

Н.В. Шандова виділяє два види економічної стабільності – статичну й динамічну. В кожний окремий фіксований момент часу економічна стабільність господарюючого суб'єкта є статичною стабільністю, а динамічна стійкість характеризує й оцінює розвиток підприємства в часі [13].

Г.А. Махонько розподіляє економічну стійкість стосовно складових підсистеми на: сировинну, виробничу, фінансову, управлінську, маркетингову та інвестиційну [10].

Узагальнивши види економічної стійкості, можна зробити висновок, що більшість авторів виділяють у складі економічної стійкості фінансову та виробничу; ще у деяких авторів збігаються кадрова та соціальна. Різноманітність видів економічної стійкості зумовлює потребу систематизувати дану класифікацію за ознаками з позицій сучасних умов господарювання.

Дослідження різних аспектів класифікації економічної стійкості в працях вітчизняних та зарубіжних учених вважаємо за доцільне виділити наступні складові економічної стійкості відносно класифікаційних ознак (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Класифікаційна ознака	Вид економічної стійкості
Стосовно суб'єкта господарювання	1. Внутрішня 2. Зовнішня
Стосовно ресурсів суб'єкта господарювання	1. Фінансова; 2. Організаційна; 3. Виробничо-технічна; 4. Інформаційна
Стосовно сфер діяльності суб'єкта господарювання	1. Операційна стійкість; 2. Фінансова стійкість; 3. Інвестиційна стійкість; 4. Стійкість у випадку надзвичайних подій
За функціональним скеруванням	1. Організаційна; 2. Комерційна
Стосовно періоду встановлення і тривалості існування	1. Поточна 2. Перспективна 3. Короткострокова 4. Довгострокова 5. Глобальна
Стосовно стратегії підприємства	1. Цінова; 2. Кадрова; 3. Стратегія споживача; 4. Зовнішньоекономічна; 5. Інвестиційно-інноваційна; 6. Маркетингова
Стосовно значення показників стійкості	1. Абсолютна 2. Достатня 3. Нестійка 4. Кризова
Стосовно фаз економічного циклу підприємства та походженням	1. Набута 2. Успадкована 3. Авансована
За рівнем контрольованості	1. Контрольована 2. Неконтрольована

Джерело: систематизовано автором на основі [1, 2, 5, 6, 7, 8, 9]

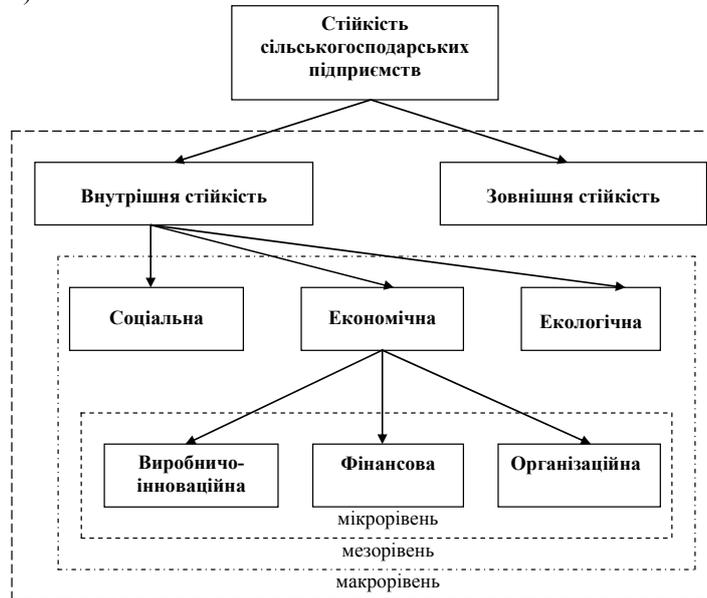
На нашу думку, доцільно замість терміну «загальна стійкість» використовувати поняття «економічна стійкість», в склад якої включаються:

- виробничо-інноваційна стійкість – відображає рівень забезпеченості організації ресурсами;

- організаційна стійкість – наявність необхідних служб та підрозділів, що забезпечують самозбереження організації та її адаптацію до змін, а також наявність певних інститутів на державному рівні;

- фінансова стійкість – означає стабільне перевищення доходів над видатками, а також такий стан ресурсів, який забезпечує вільне маневрування грошовими засобами

між собою (фінансові потоки забезпечують вільне переміщення товарно-матеріальних потоків у відповідності з прийнятою технологією), а тому мають розглядатись лише в системі (рис. 1).

Рис. 1. Стойкість сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором

Сільське господарство відрізняється від інших галузей тим, що маючи особливу місію із забезпечення продовольчої безпеки країни, зазнає більше за інші галузі державному та суспільному впливу. Соціальна значимість вирішення завдання із забезпечення населення високоякісною продукцією власного виробництва за доступними цінами, з одного боку, обмежує самостійність у прийнятті рішень сільськогосподарських товаровиробників щодо зростання цін, що впливає на перерозподіл додаткової вартості в інші галузі; з іншого, – викликає необхідність своєчасного виділення коштів з держбюджету для підтримання фінансової стійкості самостійних підприємницьких структур аграрного виробництва. Органи управління державного та регіонального, в процесі моніторингу діяльності сільськогосподарських організацій, оцінюють динаміку їх економічної стійкості та виділяють кошти (виходячи з можливостей Держбюджету) для її збереження. Господарюючі суб'єкти адаптуються до потреб ринку, змінам аграрної політики, в той же час, за рахунок своєї діяльності, вони є джерелом інформації для трансформації аграрної політики в потрібному напрямі.

Таким чином, організаційна стійкість характеризує наявність та гармонічну взаємодію всіх необхідних служб та підрозділів у виконанні стратегічного плану, виробнича – раціональне використання ресурсів підприємства, а разом вони забезпечують постійний і безперервний розвиток економічної системи на основі зростання прибутку та капіталу. Відповідно, збереження виробничої стійкості організації на основі ефективного функціонування її служб та підрозділів, а також державного регулювання та стимулювання їх дій, забезпечують умови для її фінансової стійкості.

Концепція економічної стійкості сільськогосподарського підприємства можна представити як безперервно здійснюваний виробничий процес, постійно та динамічно розвиваючу система, стійкість якої має двояку природу та поєднує самозбереження (саморегулювання) системи та її адаптацію (державно-корпоративне регулювання) до умов змінного економічного середовища.

Необхідно підкреслити, що підприємство, будучи основним структуроутворюючим елементом економіки, виконує не лише виробничу функцію, а й надає засоби для існування багатьох людей, пов'язаних з ним, тобто несе певне соціальне навантаження та відповідальність. Для сільського господарства це особливо характерно, бо воно не лише забезпечує все населення країни продуктами, але й створює умови життєзабезпечення сільському населенню. Сільське господарство є складною багатофункціональною соціально-економічною системою. Основне його призначення – виробництво сільськогосподарської сировини та продукції для кінцевого споживача [4].

Разом з цим, сільське господарство виконує важливу соціальну функцію, забезпечуючи зайнятість і доходи значної частини сільського населення, сприяє збереженню та розвитку соціально-культурних традицій сільського життя. Сільське господарство, використовуючи земельні ресурси, об'єкти рослинного та тваринного світу, несе відповідальність за екологічну безпеку значних територій, відповідає за відтворення ґрунтової родючості сільськогосподарських угідь, за збереження та підтримку сільських ландшафтів. Тому економічна стійкість кожного господарства галузі завжди пов'язана з соціальною та екологічною стійкістю тих територій, на яких вони розміщені.

Для аграрного сектора економіки екологія особливо важлива, оскільки саме тут земля є основним засобом виробництва. Не дивлячись на пріоритет екології, проблема стійкого розвитку залишається в цілому більш соціальною та економічною. Це пояснюється тим, що вирішити екологічні проблеми неможливо без раціонального господарювання та достатнього фінансування. Екологічні проблеми вирішуються людьми, а тому вони можуть бути вирішені лише після вирішення соціальних проблем або паралельно з ними.

Фінансова стійкість встановлюється внаслідок порівняння суми планових джерел фінансування із сумою матеріальних оборотних активів (запасів). Тобто, фінансова стійкість підприємств, перш за все, передбачає безперервний процес виробництва, що забезпечується оптимальним залишком матеріальних запасів, що і є одним з критеріїв оцінки фінансової стійкості підприємства. Організаційна структура підприємства має сприяти своєчасному потоку ресурсів з одного підрозділу в інший з метою збереження стійкості всієї виробничої системи та ефективного використання наявного ресурсного потенціалу.

У сільському господарстві, на відміну від інших галузей, процес виробництва, при недостатності оборотного капіталу не припиняється, так як біосистеми продовжують розвиватись (процес росту та розвитку сільськогосподарських культур та тварин продовжується), але продуктивність при цьому різко знижується і тому вкладання коштів (недостатнє або із порушенням пропорцій між окремими факторами виробництва) не окупається додатковим виходом продукції, відтак не є привабливим для інвестора.

Підсумовуючи вищенаведене, зауважимо, що категорія «економічна стійкість підприємства» характеризується синтезом якісних та кількісних характеристик. Таким чином, економічна стійкість представляє собою здатність підприємства отримувати прибуток в розмірі достатньому для нарощування стратегічного потенціалу та реалізації конкурентних переваг, здійснювати розширене відтворення у довготерміновій перспективі, зберігати раціональну виробничу структуру у процесі свого розвитку та можливість адаптації до змінних умов ринкового середовища для забезпечення продовольчої безпеки держави.

Стійкість виробничої системи може бути виміряна системою показників, вона може регулюватись керуючою системою (зростати, знижуватись або підтримуватись на визначеному рівні) у відповідності до мети розвитку господарюючих суб'єктів. Економічна стійкість розвитку організації – це процес нарощування ресурсного потенціалу виробничої системи за рахунок забезпечення її динамічної рівноваги, мотивації економічних агентів до підвищення конкурентоспроможності організації,

інноваційному та раціональному господарюванню, розширеному відтворенню і на цій основі – послідовному покращенню якості життя населення з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Розвиток розуміється як якісні зміни складу елементів та зв'язків між ними. Головним критерієм стійкості виробничих систем в умовах глобалізації, в довгостроковому періоді є не лише збільшення прибутку або обсягів виробництва і навіть не вирішення продовольчої проблеми для всього населення, скільки збереження ґрунту, його родючості, інших природних ресурсів та людини як виду, як головного фактору виробництва. Прибуток є лише головною умовою безперервного розвитку, здійснення розширеного відтворення, він може бути критерієм оптимальності лише в короткостроковому періоді на 1-2 роки.

Висновки. Проведені дослідження дали можливість визначити сутність економічної стійкості сільськогосподарських підприємств та провести її класифікацію. Дано авторське визначення категорії економічна стійкість, яка представляє собою здатність підприємства отримувати прибуток в розмірі достатньому для нарощування стратегічного потенціалу та реалізації конкурентних переваг, здійснювати розширене відтворення у довготерміновій перспективі, зберігати раціональну виробничу структуру у процесі свого розвитку та можливість адаптації до змінних умов ринкового середовища для забезпечення продовольчої безпеки держави.

SUMMARY

The author investigates the essence and components of economic sustainability of agricultural enterprises, makes the classification of economic sustainability. The author's definition of economic stability, which takes into account the factors of macro-, meso- and micro-level, is justified.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Будник М.Н. Финансовая устойчивость предприятия в условиях рыночной экономики [Текст] / М.Н. Будник, С.А. Чуденцова // БизнесИнформ. – 2009. – №2 (3). – С. 127-130.
2. Бурляй О.Л. Системний підхід до оцінки економічної стійкості аграрних підприємств / О.Л. Бурляй, Д.В.Дерев'яно // Збірник наукових праць Уманського держ. аграрного ун-ту. – Випуск 71, Ч.2. – Економіка. – [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library>
3. Гиляровская Л.Т. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия [Монография] / Л.Т. Гиляровская. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
4. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку: Доповідь на зборах вчених економістів-аграрників 26-27 квітня 2007 року / М.Я. Дем'яненко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 64 с.
5. Іваницька О.В. Управління фінансовою стійкістю як складовою економічної політики санації (за матеріалами підприємств вугільної промисловості) [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.В. Іваницька. – К., 2008. – 20 с.
6. Климчук С.В. Напрями оцінки руху грошових потоків як визначальної компоненти фінансової стійкості / С. В. Климчук // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 52-58.
7. Лищенко О.Г. Управління дебіторською заборгованістю як фактором фінансової стійкості підприємства [Текст] / О.Г. Лищенко, І.С. Серета // Держава та регіони. – Сер. Економіка та підприємництво. – 2010. – №3. – С. 85-90.
8. Мазуркевич І.О. Особливості оцінювання фінансової стійкості на підприємствах вантажного автомобільного транспорту / І.О. Мазуркевич // Держава та регіони. – 2008. – №2. – С. 134-139.
9. Максимов В.В. Напрями дослідження економічної стійкості підприємства [Текст] / В.В. Максимов // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2010. – №3. – С. 225-231.
10. Мохонько Г.А. Теоретичні підходи до визначення економічної стійкості підприємств видавничо-поліграфічної галузі / Г.А. Мохонько // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №23. – С. 28-31.
11. Олейник А.Б. Экономическая устойчивость как динамическая, воспроизводственная категория. // Межвузовский сборник научных трудов под ред. проф. Г.С. Мерзлякиной. – Волгоград: Политехник, 2003. – С. 18-34.
12. Фещур Р.В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Р.В. Фещур, Х.С. Барарнівська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – №2. – С.284-290.
13. Шандова Н.В. Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства // Економічний простір: зб. наук. пр. – №21. – Дніпропетровськ: ПДА БА, 2009. – С.276-292.

Надійшла до редколегії 11 червня 2012 р.